

М. Костомаров і його епоха: текст і контексти

(ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Міністерство освіти і науки України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М.Т. Рильського НАН України
Рівненський обласний краєзнавчий музей
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут мистецтв РДГУ

**М. КОСТОМАРОВ І ЙОГО ЕПОХА:
ТЕКСТ І КОНТЕКСТИ**
*(до 200-річчя від дня народження
Миколи Костомарова)*

Збірник наукових праць

м. Рівне

УДК 930.1 (477): 821.161.2 Костомаров
К 72

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 27 квітня 2017 р.)

Редакційна колегія:

Скрипник Г. А. – академік УАН, директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, доктор історичних наук, професор.

Постоловський Р. М. – ректор РДГУ, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Академії соціальних і педагогічних наук, заслужений діяч науки та техніки України.

Павелків Р. В. – доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік АН ВШ України, перший проректор РДГУ.

Вербець В. В. – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту соціальних досліджень РДГУ, академік Української Академії Акмеологічних наук.

Сверлюк Я. В. – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора Інституту мистецтв РДГУ з наукової та навчальної роботи.

Шелюк Л. О. – кандидат історичних наук, професор, ректор Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.

Шевчук С. І. – кандидат філологічних наук, директор Інституту мистецтв РДГУ, заслужений працівник культури України.

Наумовська Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Прокопович Т. Ю. – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Інституту мистецтв РДГУ.

Шеретюк В. М. – кандидат історичних наук, доцент, декан історико-соціологічного факультету РДГУ.

К 72 Костомаров і його епоха: текст і контексти : зб. наук. праць / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; Інститут мистецтв РДГУ; РОКМ. – Рівне: Волинські береги, 2017. – 184 с.

ISBN 978-966-416-500-3

Збірник наукових праць, присвячений 200-річчю від народження видатного вченого, письменника, педагога, громадського діяча, організатора та члена Кирило-Мефодіївського братства Миколи Івановича Костомарова. Висвітлюються актуальні питання його наукової, етнографічно-фольклористичної та художньої спадщини.

Видання адресоване широкому колу шанувальників творчості М.Костомарова.

*Автори статей відповідають за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу.
Міркування авторів можуть не збігатися з позицією редакційної колегії.*

ЗМІСТ

Постоловський Руслан. У віхах пам'яті Рівненського державного гуманітарного університету	5
Богатирчук-Кривко Світлана. Автографи М. Костомарова на скрижалях історії Рівненщини.....	9
Алієва Людмила. Павло Чубинський і Микола Костомаров: творчі взаємини і дослідницькі інтереси.....	12
Булига Олександр. Почаївська лавра в епістолярній спадщині та мемуарах Миколи Костомарова	18
Вернюк Назар. Духовні міфи України в студіях М. Костомарова та М. Грушевського	25
Вернюк Ярослава. Художні обриси Миколи Костомарова.....	35
Істоміна Галина. Волинське гончарство у XIX столітті	39
Салтовська Наталія. Фольклористичні студії М. Костомарова в університеті Св. Володимира	48
Наумовська Наталія, Наумовська Олеся. Потойбічна орніто-символіка зозулі в українському фольклорі: дослідницькі інтенції М. Костомарова	55
Кузьма Оксана. Драматургічна майстерність М. Костомарова («Кремуцій Корд»)	63
Паріс Олена. Ідеї панславізму в площині українського націотворення: погляди «Руської трійці» та Кирило-Мефодіївського братства.....	72
Підгорна Лілія. Художньо-образна структура чумацьких і рекрутських пісень (на матеріалах записів Миколи Костомарова з Волині 1844 р.).....	82

Прокопович Тетяна. Художня рецепція козацької пісні: Микола Костомаров і Казимир Любомирський.....	91
Ромащенко Людмила. Історична проза Миколи Костомарова: проблематика і художні особливості.....	100
Семенюк Лариса. Поле Берестецької битви в історико-краєзнавчих студіяx М.І. Костомарова	106
Сокіл Тетяна. Художній виклад історії України в драматургії М. Костомарова	113
Сташук Олександр. Взаємини Миколи Костомарова з митцями-художниками.....	126
Товкайло Олександра. Микола Костомаров і культура провінції	133
Товт Ольга. Художній світ драми «Эллины Тавриды» Миколи Костомарова	143
Цапун Раїса. Фольклорні пам'ятки Волинського Полісся: записи Миколи Костомарова та популяризація студентським ансамблем «Джерело».....	152
Шевчук Степан. Опуси з життєписних орієнтацій М. Костомарова	158
Яблонська Ольга. «Юпитер светлый плывет по зеленым водам киммерийским» М. Костомарова в контексті творчих взаємозв'язків	169
Яськів Богдан. Роль М.І. Костомарова у становленні і розвитку української національної історії.....	174
<i>Відомості про авторів.....</i>	181

ХУДОЖНІ ОБРИСИ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА

Анотація: Розкривається спілкування М. Костомарова з митцями (художниками, музикантами та піаністами).

Ключові слова: Митець, художник, піаніст.

Annotation. Expands N.Kostomarov communication with artists (artists, musicologists, prominent pianists).

Keywords: artist, painter, pianist.

Аннотация: Раскрываются общения Костомарова с художниками выдающимися пианистами (художниками, искусствоведами (художниками выдающимися пианистами).

Ключевые слова: Художник, искусствовед, пианист.

У матеріалах до життєписів Миколи Костомарова утверджували його ворожим до існуючих ідеологій. Факсифікувалися за дискусіями вчених XIX, XX ст. при написанні історій української музики, образотворчого мистецтва, літератури, та мистецтва. Лише з демократизацією і суверенністю України почали з'являтися публікації як про державотворця, організатора та члена Кирило-Мефодіївського молодіжного таємного політичного товариства [4]. Реалістичним вимальовувався образ педагога, вченого у відгуках української діаспори [8, с.165-166 та ін]. Об'єктивно відтворено життєпис М. Костомарова після 1990 р. в енциклопедичних виданнях під орудою вченого, директора Інституту української історії НАН України, академіка В. А. Смоля. Завдяки йому подавалися публікації за різними напрямками діяльності, найперше з сторінок енциклопедичних видань в «Энциклопедии жизни и творчества Н. И. Костомарова (1817 – 1885)», опублікованій у Донецьку 2001р., а також у подібному довіднику В. А. Смоля, Ю. А. Пінчука, О. В. Ясь «Віхи життя і творчості» / Вища школа, 2005 р.). Енциклопедичні видання збагатили уяву про діяльність унікальної постаті до 200-річчя з дня його народження. Мало з'ясованим постає перед сучасником відношення вченого до мистецтва у колі знайомих та друзів. Правда, у нашому РДГУ з'явилися певні наукові узагальнення завідувача кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва,

кандидата педнаук, доцента О. А. Сташука («Микола Костомаров у колі друзів художників»).

Наш екскурс подаватиме відомості про коло спілкувань з відомими художниками, музикантами XIX ст. нинішнє пошанування пам'яті М. Костомарова збагатить уяву нашого сучасника про його, відношення до тогочасної європейської, в першу чергу це все-слов'янської креативної еліти.

Найперше оповімо про вплив матері М. Костомарова (Мильникова), інші джерела фіксують Мельникова Тетяна Петрівна [7, с. 224-225]. Походження її з родини кріпаків, уміла і співала народних пісень, колискових. Освіту здобула вона у пансіоні Москви. Народила сина Миколу, покоївкою, а тому викупила його з кріпацтва 1832 р. за кошти, що залишилися після смерті чоловіка. Все життя присвятила Тетяна Петрівна догляду за сином. Після тюремного ув'язнення дісталася у Саратов – місце заслання рідного сина. Постійно проживала з Костомаровим у Петербурзі. Дорожила знайомством з Т. Шевченком, щоденно піклувалася долею Миколи. Коли Шевченко побачив з вікна камери в'язниці згорьовану матір Тетяну Петрівну, яка йшла на побачення з сином, то зрадів власному одинокому сирітству і створив поезію-посвяту «Костомарову»:

Дивлюсь твоя, мій брате, мати
Чорніше чорної землі
Іде, з Хреста неначе знята...
Молюся! Господи, молюсь!
Хвалить Тебе не перестану!
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани!

Звичайно, звернемося і до спілкувань з мисткинею, найперше А. Крагельської. Спілкування з нею було і духовним і творчим. За фаховим уподобанням Аліна – музикознавець, піаністка. З нею мріяв одружитися педагог М. Костомаров. Здобула вона освіту у Київському зразковому пансіоні Де-Мельян, в якому Микола Іванович викладав російську та загальну історію. На супротив батькам Аліна 13 лютого 1945 р. заручилася з ним, а 30 березня мало відбутися весілля, бо 28 березня того ж року Костомарова заарештували за

участь у Кирило-Мефодіївському братстві. Аліна за певних причин (настоюванні батьків) вийшла заміж за М. Киселя – власника маєтку Полтавської губернії, з яким виростили трое дівчат. 1874 р. за повідомленням П. Чубинського Костомаров довідався, що її чоловік помер, а тому у 1875 р. він одружилися з Аліною обвінчавшись у місцевому храмі с. Дідівці і з дітками виїхали в Петербург. Аліна мала професійний хист піаністки. Коли угорський композитор, музикознавець, піаніст Ференц Ліст – основоположник угорської музики виступав у Київському імператорському університеті св. Володимира, Аліна Крагельська для перепочинку концертуючого заповнювала паузи виконанням музичних творів з особливим піднесенням. Любимий її композитор Ф.Шуберт.

Пам'ятний в історії епізод, коли Ф. Ліст посадив її за рояль на сцені, імітуючи що грають в чотири руки. Тоді ж музикант французькою мовою промовив: «Стежте за моєю грою – це урок для Вас на пам'ять про мене [там же, с 246]. Неодноразово Ф. Ліст бував в дома Крагельських, пропонуючи улаштувати Аліну до Віденської консерваторії, але перевагу в коханні дівчина надала М. Костомарову. Пройнялася його науковою діяльністю, була постійно секретарем, радником, коректором у роботі під час написання матеріалів для друку. Зі слів М. Костомарова вона записала його «Автобіографію». Передала Київському університету бібліотеку покійного М. Костомарова (1425 книг, 29 рукописів) [там же, с.224].

Водночас він підтримував дружнє знайомство з Катериною Юнге, російською художницею. Катерина Федорівна (1848-1913) – пошановувачка таланту М. Костомарова, приятелювала з Т. Шевченком, брала в нього уроки малювання. За ініціативою Шевченка познайомила з Костомаровим у салоні батька-графа Ф. Толстого. Наш історик захоплювався мистецьким талантом та красою Катерини. Разом з тим, переконував її, що з такого шлюбу пуття не буде. Катерина високо цінувала дружбу з Костомаровим.

Дорожив М. Костомаров мистецькими здобутками художника М. Ге (1834-1894). В історії мистецтв Росії він виділявся художником, переконливим майстром історичного живопису. Хоча здобував освіту в Петербурзькому університеті на математичному факультеті, але багато часу приділяв Академії мистецтв. На завершення освіти здобув золоту медаль за творчі картини. Як талановитого художника

направляли його в Італію за кошти місцевої Академії. 1869 р. брав участь у створенні Товариства пересувних виставок С. Петербурга. Малював картини, які приносили славу («Петро I допитує сина царевича Олексія Петровича у Петергофі», «Пушкін у Михайлівському»). Відомо, що Костомаров написав статтю до картини «Царевич Алексей Петрович». Після 1876 року оселився в Чернігівській губернії, створив цикл картин за сюжетами з Біблії про страждання Ісуса Христа: «Милосердя», «Вихід з Таємної вечері», «Що є істина?», «Розп'яття» та ін. Почерк образів його картин вирізнявся психологізмом, напруженням в діях. Постійно відвідував «Вівторки М. Костомарова». Створив портрети матері Тетяни Петрівни та два з М. Костомарова. Про вчителя Київської першої гімназії залишив спомини, як слухав від нього духовні оповіді з історії.

Дискусійним є визначення в літературі, як І. Репіна (1844-1930рр.) лише російським художником. Його за нашою думку варто визначати як російським, так і українським митцем. Він був педагогом, членом Петербурзької АМ, членом Товариства передвижників. На українську тематику створив пам'ятну картину, яка є актуальною і нині «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» (1880-1891), «Вечорниці» (1891) та ін.

Визначався талановитим художником, стипендіатом Петербурзької АМ, а також в Італії, Франції, уславився академіком, ректором академії мистецтв. У Петербурзі створена ним драматична картина «Бурлаки на Волзі». Між Костомаровим і Репіним були доброзичливі взаємини. Енциклопедичні відомості подають інформацію, що в 1885 р. (спомини В. Берштама та А. Костомарової) засвідчують, що навесні 1885 року смертельно хворий М. Костомаров забажав оглянути картину Репіна «Іван Грозний і син його Іван». Друзі виконали волю знесилоного історика, внесли до зали і посадили в крісло. Автор картини І. Репін запитав Миколу Костомарова: «Якої Ви думки?». Він відповів: «Да, ось якої, що не хотів вмирати, не оглянувши ще раз, я тут був уже недавно». На це Репін відповів: «Яка висока похвала, і як я високо ціную її! Це незрівняна оцінка для мене» [там же, с.393].

М. Костомаров поцінював мистецтво Слова, творчі здобутки мистецтва, бо жив ідеєю самобутності слов'янського світу, сповідував християнські святощі. Його виплекали і сформуvalи європейські тогочасні орієнтації (М. Лунін, І. Срезневський та ін.).

Джерельні приписи:

1. Волинь у фольклорно-етнографічних писаннях Миколи Костомарова / Упоряд. текст., післям. Степана Шевчука. – Рівне: Волин. обереги, 2007. – 252с.
2. Іларіон Митрополит. Українська церква / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1982. – С. 285-319.
3. Кирило-Мефодіївське товариство: В 3т. – К.: Наук. думка, 1990. – Т. I. – С. 19-86.
4. Костомаров Микола. Закон Божий (Книга буття українського народу) / Микола Костомаров. – К.: Либідь, 1991. – 40с.
5. Максимович М. Українські пісні, видані М. Максимовичем / М. Максимович. – М., 1827. – 343с.
6. Попов П. М. М. Костомаров як фольклорист і етнограф / П. М. Попов. – К.: АН УРСР. – 1968. – 114с.
7. Смолій В. А. Микола Костомаров. Віхи життя і творчості. Енцикл. Довід. Енцикл. / В. А. Смолій, Ю. А. Пінчук, О. В. Ясь: Вст. ст. і заг. ред. В. А. Смолія. – К.: Вища школа, 2005. – 543с.
8. Ярмусь Степан. Духовність українського народу / Степан Ярмусь. – Вінніпег – Канада: Т-во «Волинь», 1983. – С. 165-166.

УДК 738 (477)

Галина Істоміна

ВОЛИНСЬКЕ ГОНЧАРСТВО У ХІХ СТОЛІТТІ

Від кінця XVIII ст. українська Волинь була пов'язаною з Російською імперією, до складу якої вона потрапила внаслідок другого і третього переділу Польщі (1793 р., 1795 р.). Доля українця за походженням Миколи Костомарова теж була пов'язаною з цією імперією і через неї – з Волинню. За задумом імперських чиновників, він повинен був насаджувати русифікацію в краї. Проте, вчителювання у Рівненській гімназії в 1844–45 рр., навпаки, зміцнило українофільські позиції вченого. Записуючи пісні, думи, історичні легенди та оповіді як історичні першоджерела, йому частково вдалося відтворити об'єктивні факти, які суперечили фальшивим підробкам імперських істориків. Можливо, саме перебування

Підписано до друку 11.05.2017 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет.
Гарнітура «PT Serif». Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,7. Наклад 100 пр. Зам. 36.
Видавництво «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;
e-mail: oberegi@mail15.com
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.
Надруковано у друкарні видавництва «Волинські обереги».